

Åbo domkyrkas tidigaste byggnadsskeden

Under 1970-talet har den ofta förda diskussionen om Åbo domkyrkas tidigaste byggnadsskeden blossat upp med ny intensitet. När jag år 1971 publicerade mitt avsnitt av Åbo stads historia, 1155—1366, anslöt jag mig till den uppfattning som har varit allmänt accepterad ända sedan Iikka Kronqvists långa uppsats om Finlands medeltida kyrkoarkitektur trycktes posthumt år 1948. Samma ståndpunkt omfattades av Kauko Pirinen i den år 1976 utgivna historiken över domkapitlet i Åbo. År 1975 publicerade emellertid Bo Lindberg en uppsats i vilken han på många punkter rev upp de argument som hade varit vägledande för Kronqvist och dennes efterföljare. Han återgick i huvudsak till de tidigare uppfattningar, som år 1941 formulerades av Juhani Rinne i första delen av dennes stora verk om domkyrkans medeltida historia. Men Lindberg har inte blivit oemotsagd; år 1978 ingrep Jarl Gallén i diskussionen med en uppsats i vilken han på viktiga punkter underkände Bo Lindbergs och en del andra forskares sätt att tolka det skrivna urkundsmaterialet.¹

Gallén utgick alltså ifrån urkunderna. Också andra nya synpunkter kan redovisas. Min avsikt är att granska de tidigaste uppgifterna om domkyrkan i ljuset av de rön som kunde göras i kyrkan under restaureringen 1976—79.

För att kunna göra detta måste jag dock börja med att anknyta till bakgrunden. Utgångspunkten är den bulla som påven Gregorius IX avgav år 1229 och i vilken han som svar på en anhållan av "biskopen i Finland" gav sitt tillstånd till att biskopssätet skulle flyttas till en "lämpligare plats" (*magis aptum*). Redan Porthan framhöll det sannolika i att man avsåg en förflyttning från en mera avlägsen plats, t.ex. Nousis, till Korois. Samma uppfattning möter man i slutet av 1800-talet hos Yrjö Koskinen och O A Forsström.²

Juhani Rinne, som grävde i Korois 1900—02, kom med en ny teori. Enligt honom fanns biskopssätet redan i slutet av 1100-talet i Korois, och flyttningen år 1229 gjordes från Korois till platsen för den slutliga domkyrkan, d.v.s. det

gällde en flyttning på endast c. 1 600 meter. Hans främsta argument var bullans överskrift i domkyrkans år 1472 inbundna kopiebok. I den säges att påvebrevet avser flyttningen ”från Röntämäki till denna plats” (*Raenthamaekj usque huc*). Röntämäki var namnet på den socken i vilken biskopens gård Korois var belägen. I överensstämmelse med detta utgick Rinne senare, i samband med sina undersökningar i domkyrkan på 1920-talet, från att den nuvarande domkyrkan började byggas redan på 1220-talet³

Under sin livstid blev Rinne emotsagd av i stort sett alla de forskare som gick till källorna. Jalmari Jaakkola antog i Suomen varhaiskeskiaika, att handelsplatsen vid Korois fanns redan på 1180-talet, men att själva biskopssätet överflyttades till Aura ådal först år 1229. Aulis Oja tog i St Marie sockens historia år 1944 en klar ståndpunkt. På flera grunder ansåg han att påven Gregorius IX:s brev av år 1229 måste gälla biskopssätets flyttning från Nousis till Korois. Till samma resultat kom även Iikka Kronqvist redan år 1938 i sina föreläsningar vid Baltiska institutets konsthistoriska kurs i Stockholm; han granskade problemet framför allt ur byggnadshistorisk synpunkt. Även Kauko Pirinen anslöt sig år 1955 till samma uppfattning. Senare har jag själv i några sammanhang hävdad, att biskopssätet flyttades till Korois år 1229, och att flyttningen till den slutliga platsen skedde först sedan biskop Johannes hade valts till biskop år 1286. Allra senast har Pentti Koivunen analyserat myntfynden och funnit att de klart talar för en flyttning till Korois först år 1229⁴

Mot denna allmänt erkända tolkning av händelseförloppet vände sig alltså Bo Lindberg år 1975 med en uppsats, i vilken han i allt väsentligt återgick till Rinnes teori. Nu var det alltså igen fråga om att biskopssätet redan på 1100-talet fanns i Korois och att flyttningen år 1229 skedde från Korois till den nuvarande platsen. I analogi med Rinne antog Lindberg också att den slutliga domkyrkan började byggas så tidigt att långhuset murades senast på 1250-talet. Lindberg baserade sina slutsatser dels på det när det gäller utforskningen av den tidiga medeltiden farliga ”tankeexperimentet” att ”samtliga (källor) är korrekta”, dels på studier av Rinnes efterlämnade papper, uppmätningar och fotografier.⁵

Till den del Lindbergs argumentering gäller biskopssätets flyttning har grunden i stort sett fallit undan i och med Jarl Galléns sakkunniga granskning av de fåtaliga urkunderna. Gallén börjar med påvebullen av år 1229 och påpekar, som så många andra tidigare forskare, att bullan innehåller en klar situationsbeskrivning; den kan alltså inte uppfattas som ett formulär. Biskopen känner sig vara på sidan om de platser där folk rör sig; han sitter på en ”mindre lämplig plats” (*in loco minus idonea*) och anser att biskopssätet måste flyttas, framför allt med hänvisning till ”den kristna trons utbredning”. Dessutom känner han till flera ”mera bekväma” (*commoda*) platser.

Den beskrivningen passar inte alls in på en flyttning 1600 meter från Korois till den slutliga platsen. Den är däremot helt naturlig om man ser situationen utgående från t.ex. Nousis.⁶

Gallén är därför övertygad om att påvebullen 1229 gällde flyttningen från Nousis till Korois. I likhet med andra forskare ända sedan Porthan hänvisar Gallén också till biskop Tomas' godsmanipulationer i Nousis år 1234. Dessa föranleddes tydligen av att biskopen kort därefter hade lämnat Nousis. Vad överskriften beträffar tror Gallén att kopisten misstog sig. Det är att märka, att det brev som bör ha funnits hos biskopen hade gått förlorat, troligen vid biskopsborgen Kustös brand år 1318, och att den avskrift som år 1472 bands in härstammade från biskop Tomas' efterlämnade arkiv i Visby. Enligt Gallén kom tolv av Svartbokens femton äldsta bullor från biskop Tomas' arkiv.⁷

Särskilt intressant är Galléns granskning av de tre bullor som har ansetts gälla Åbo domkyrka, nämligen bullorna av 1259, 1292 och 1296. Rent sensationellt är hans konstaterande, att den sistnämnda bullan är feldaterad; den skrevs inte av Bonifacius VIII år 1295 eller 1296 utan av Bonifacius IX år 1391. Eftersom kyrkan i den bullan anges vara helgad åt St Henrik kan man nu avskrika alla antaganden om att Henriks ben överfördes till Åbo redan på 1290-talet. Gallén fastslår entydigt, att benen flyttades till Åbo den 18 juni 1300, dagen efter det att kyrkan hade invigts.⁸

Också när det gäller breven av åren 1259 och 1292 har Gallén nya synpunkter. Med sin ingående kännedom om de påvliga formulären kommer Gallén till att "åtminstone bullan av år 1259, men tydligen också den av år 1292, torde gälla den äldre katedralen i Röntämäki".⁹ Gallén bygger sin slutsats på det faktum, att breven är skrivna enligt det formulär som gällde för existerande domkyrkor. "Bullorna med byggnadsavlat hade ett annat utseende"¹⁰ Bullan av år 1259 har haft betydelse också därför, att den är den första urkund som nämner ortnamnet "Åbo". Eftersom texten i Svartboken är en kopia och eftersom Gallén också i andra sammanhang har märkt att kopisterna har gjort egenmäktiga justeringar, är det troligt att kopisten "ersatt ett ursprungligt *Finlandensi* med *Aboensi*",¹¹ Själv har jag tidigare misstänkt samma sak; därtill har jag på byggnadsarkeologiska grunder antagit, att bullan måste avse kyrkan i Korois.¹² Ytterligare är det skäl att annotera, att Gallén, utgående från urkundsmaterialet, stöder mitt antagande att man redan på 1200-talet med ortnamnet "Abo" avsåg hela bebyggelsen vid Aura ås nedersta lopp, alltså också Korois.¹³

Galléns slutsats är alltså, att de bullor som finns från 1200-talet gäller kyrkan i Korois. Detta är inte förvånande om man betänker, att kyrkan i praktiken fungerade som en domkyrka, tydligen ända till seklets slut. Där begrovs enligt biskopskrönikan biskoparna Björn, Ragvald och Kettil, den

sistnämnde senast våren 1286. Ett kor av sten byggdes troligen mellan 1266 och 1286. Det första omnämmandet av den följande domkyrkan avser därmed en händelse år 1291. Då sammanträdde domkapitlet den 25 januari till biskopsval "*in sacristia ecclesie nostre Aboensis*". Kyrkan i Korois saknade sakristia, och uppgiften bör därför avse den slutliga domkyrkan.¹⁴

Med detta i minne kan vi övergå till att begrunda den slutliga domkyrkans tillkomst. Oberoende av de olika dateringar som har föreslagits kan skeendet kronologiskt uppdelas på följande sätt: 1) den äldsta sakristian, 2) en ny stensakristia, större än den första, med endast väggen mot kyrkan gemensam med denna, 3) ett rektangulärt kyrkorum, som i det inre mätte 32 × 20 cm och som hade murar av tegel, 4) ett femsidigt utbyggt kor utanpå den östra gaveln, murat med en rikt profilerad triumfbåge av tegel och välvt, 5) välvningen som en treskeppig hallkyrka med enkla fyrsidiga pelare och med s.k. blystiftskonsoler av kalksten, samt 6) ett västtorn av gråsten, senare påbyggt i tegel.

Diskussionen har gällt de olika skedenas datering och dessas inbördes förhållande till varandra. Enighet råder om de senare delarna av kronologin. Det femsidiga koret med sin om Mälardalens kyrkor påminnande tegelornamentik hänförs till biskop Johannes (1286—90), som kom till Åbo från dominikankonventet i Sigtuna. Välvningen med uppenbart baltiska drag knyts till biskop Magnus (1290—1308). Tornets nedersta av gråsten murade del anses vara byggd före kyrkans brand år 1318.

Bo Lindberg valde att börja dateringen mitt i kronologin, med skede 3, emedan han ansåg att påvebullan av år 1259 förutsatte ett murat kyrkorum. Såsom vi såg i det föregående anser Gallén att bullan på grund av formulärets art måste ha avsett kyrkan i Korois, och därmed raseras grunden för Lindbergs argumentering. När Lindberg började med att datera långhuset till 1250-talet kom han också i ett annat avseende in på ett sidospår; de två sakristierna måste givetvis ha byggts ännu tidigare. Lindberg lägger ett puzzle, där särskilt den första sakristian är en bit som blir över och som därefter dateras på följande sätt: "Sakristia nummer ett, med eller utan tillhörande träkyrka, torde då gå tillbaka åtminstone till 1200-talets början".¹⁵

Lindbergs metod är givetvis felaktig. Alla dateringsförsök måste utgå från det äldsta skedet. Lindberg går den motsatta vägen och skjuter den första sakristian bakåt för att få rum för en datering av senare delar till ett så tidigt skede som möjligt. Tyvärr har han förbisett, att sakristior av denna typ i nordiska och baltiska kyrkor inte förekommer förrän i slutet av 1200-talet. Betecknande är att kyrkan i Korois saknade sakristia trots att man mellan 1266 och 1286 byggde koret av sten. Enligt Erik Cinthio saknades sakristierna i regel i den romanska tidens kyrkor. Cinthio känner bara två exempel från romansk tid, nämligen Lunds domkyrka, vars komplicerade plan inte kan

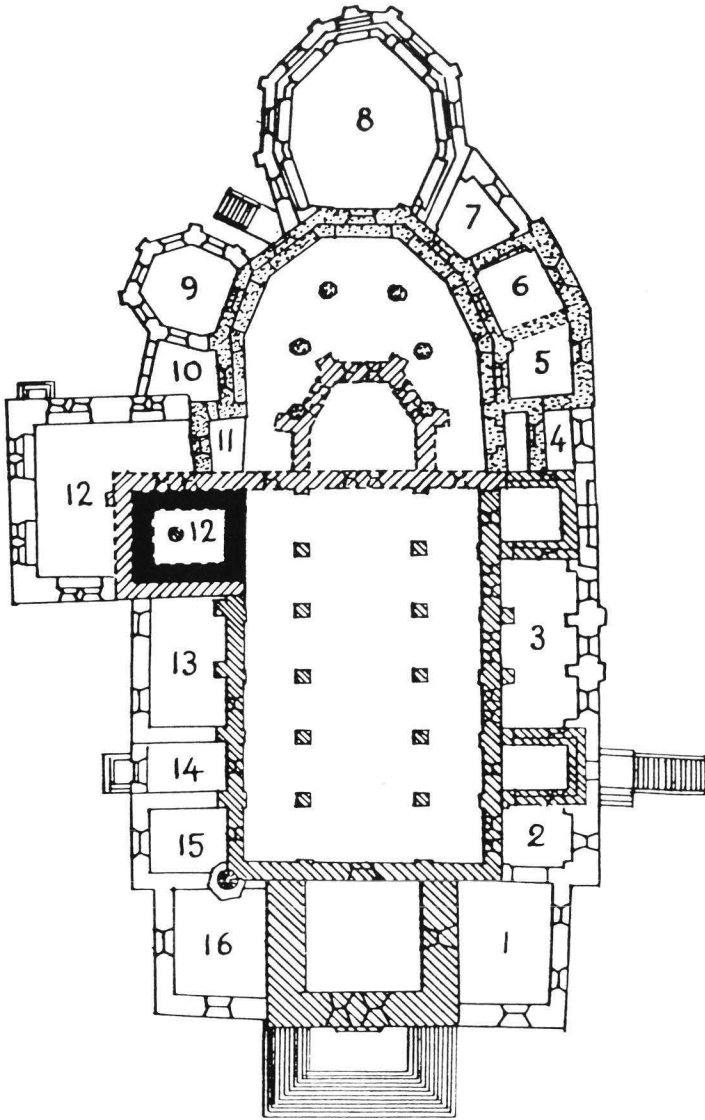

Bild 1. Plan av Åbo domkyrka med olika byggnadsskeden markerade. Äldst är den med svart markerade lilla sakristian, som torde ha anslutits till en träkyrka. Till följande skede hör den förstörade sakristian, samt det äldsta rektangulära kyrkorummet. Som tredje etapp följde det femsidiga koret, som fjärde välvningen i tre skepp, som femte tornet i väster samt de två vapenhusen i söder. Så långt torde man ha byggt när kyrkan brändes år 1318.

Bild 2. Vinden ovanpå Sta Ursulas kapell (nr 1 på planen). Till vänster tornet, till höger det äldsta långhusets västgavel och sydvästra hörn. Nederst ses ursprunglig väggyta av tegel i munkförband, däröver den översta av gråsten murade delen, som är lagd i förband med tornets gråstensmur till vänster. Tegelmurningen ovanpå gråstenspartiet är av yngre datum. — Foto P O Welin 1979.

dras in i diskussionerna om Åbo domkyrka, samt Gothems kyrka på Gotland. På grund av funktionella förändringar kom sakristian in i bilden först under senare hälften av 1200-talet. Det här kände man inte till på den tid då Rinne skrev sin version av domkyrkans historia, men numera är förhållandet klarlagt. Det är därför helt meningslöst att försöka påstå att den lilla första sakristian i Åbo skulle vara "från början av 1200-talet"¹⁶

Om man ser Åbo domkyrkas byggnadshistoria i ett vidare perspektiv är det uppenbart, att den äldsta sakristian inte med bästa vilja kan dateras till en tidigare tid än 1200-talets tredje fjärdedel. Då man vet att kyrkan invigdes år 1300 betyder detta, att alla de övriga byggnadsskedena, fransett tornet, måste fås in under en tid av högst femtio år.

Här kan tilläggas, att man tidigare kanske alltför kategoriskt har velat se biskop Johannes (1286—90) som den som grundade den nya domkyrkan, utgående från det femsidiga koret, som präglas av former från Mälardalen.

Bild 3. Detalj av samma ställe som avbildas i bild 2. Till vänster tornet, i bildens mitt det äldsta långhusets västra gavel. Gavelns översta av gråsten murade del är lagd i förband med gråstensmuren i tornet, tydligen för att förankra tornet i gaveln. Nedtill tegel i munkförband. Tegelytan löper stumt in under tornmuren, vilket visar att ytan är en del av långhusets ursprungliga tegelfasad. — Foto P O Welin 1979.

Bo Lindberg har otvivelaktigt rätt när han påvisar att koret slöt stumt mot långhuset och uppenbarligen var yngre än långhuset. Om man fortfarande antar att koret byggdes på initiativ av biskop Johannes, har man anledning att anknyta långhusets grundläggning — och därmed kyrkans upphöjelse till domkyrka — till det slutliga domkapitlets inrättande år 1276. Det är en rimlig tanke, att det var det nya domkapitlet som fattade beslut om att bygga en ny större domkyrka på en ny plats.

Ytterligare en detalj måste skärskådas om man vill ha klarhet om det äldsta skedet. Rinne säger i sitt stora verk, att långhuset ursprungligen byggdes av gråsten, men att man i ett senare skede beklädde murarna både in- och utvändigt med tegel, delvis så att gråstensytan högs bort och ersattes med tegelmurning.¹⁷

Rinnes framställning är på en del ställen hypotetisk, vilket inte hindrar Lindberg att säga, "att teglet är sekundärt i Åbo domkyrka är fullständigt klart."¹⁸ Lindberg förundrar sig också över att Kronqvist inte behandlar reveteringen, och han tillägger, att "man undrar mycket över vilka iakttagelser Kronqvist egentligen gjorde i Åbo domkyrka". Formuleringen är rent kränkande med tanke på att Kronqvist som platskontrollant hade mera tid för kyrkans utforskning än statsarkeologen Rinne och att Kronqvist i andra sammanhang visade sig vara en verkligt skicklig byggnadsarkeolog. Om man läser Kronqvists text noggrannt visar det sig dessutom att han klart säger ut, att sakristian byggdes av gråsten, men att själva kyrkan därefter uppfördes av tegel ("— — — doch wurde die Arbeit unmittelbar mit Ziegelmaterial fortgesetzt, das dann ausschliesslicher Baustoff der Kirche wurde").¹⁹ Detta visar, att Kronqvist, som själv följde med alla undersökningar i kyrkan, inte omfattade Rinnes teori om utbyte av material.

Det kan vara skäl att närmare syna Rinnes påståenden om att en ursprunglig gråstenskyrka reveterades både in- och utvändigt med tegel. Rinne säger sig ha sett den ursprungliga gråstensmuren bakom pilastrar och kontreforer på både in- och utsidan, samt i den västra gaveln på sådana platser, som redan i ett tidigt skede byggdes för och därefter förblev osynliga. Därtill har han studerat tegelförbanden i sköldmurarna under sidoskeppens valvkappor, och han tror sig på basen av förbandet kunna sluta sig till att tegelytan är yngre än valven och att man alltså utan att skada valven har lyckats byta ut ytskiktet av gråsten mot en tegelmurning.²⁰

Utan att göra ingrepp i murarna är det svårt att kontrollera Rinnes iakttagelser i synnerhet när det gäller kontreforer och pilastrar. Hans egna anteckningar är för summariska för att tillåta några slutsatser. Men på några viktiga punkter har det i alla fall varit möjligt att granska Rinnes påståenden.

Rinne säger att man framför allt i den västra gaveln ser rester av den ursprungliga gråstensytan. Självt avbildar han uppmätt gråstensmur såväl

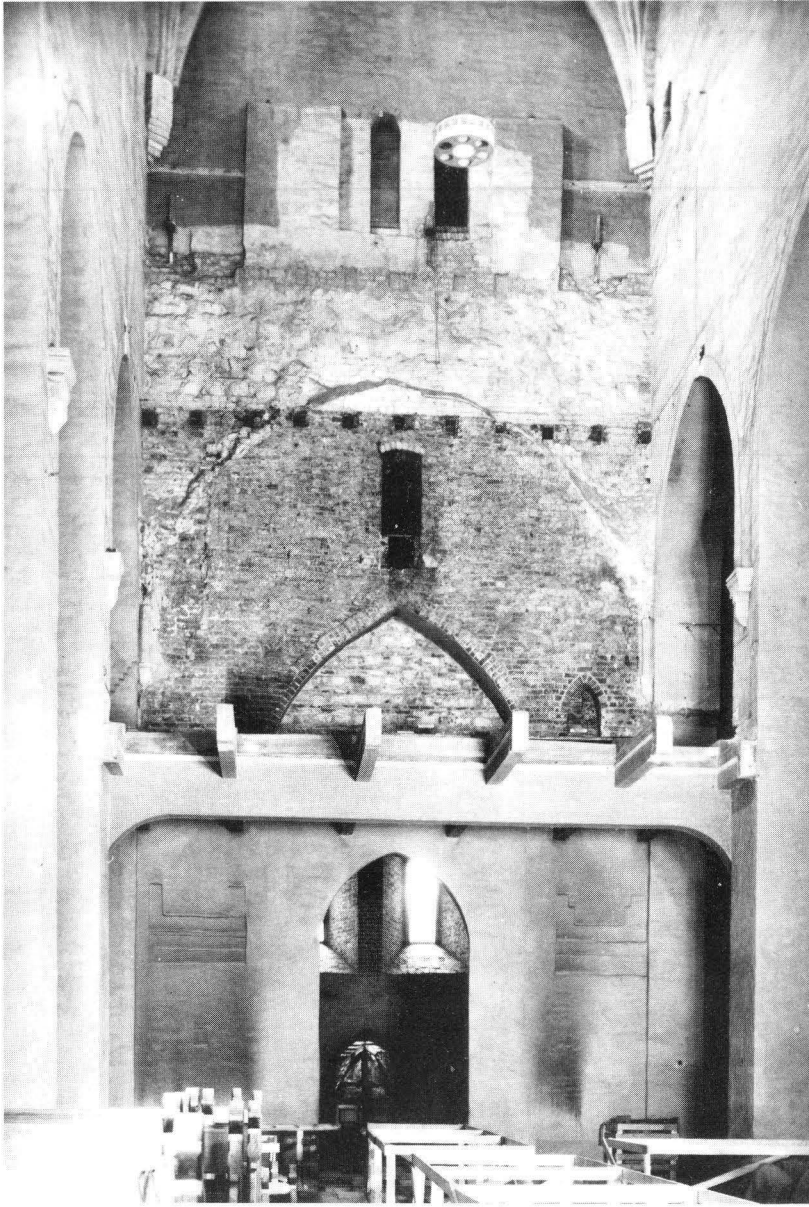

Bild 4. Mittskeppets västra gavel fotograferad efter det orgeln och orgelläktaren hade rivits. Ovanför läktarens betongbjälkar syns sköldbågen och kalkstenskonsolerna för det första mitskeppsvalvet. Valvet bröts ned när halkkyrkan vid mitten av 1400-talet byggdes om till en basilika. Ovanför sköldbågen ses en gråstensmur, som torde vara den del av det äldsta tornet, som lades ovanpå långhusets västgavel. — Foto P O Welin 1978.

intill tornet (den forna gavelns utsida) som i mittskeppets västra gavel mot tornet.²¹

Ovanpå hörnkapellen (Skarpskyttekapellet nr 16 och Sta Ursulas kapell nr 1), på dessas vindar, är översta delen av den ursprungliga kyrkans västgavel bevarad. Den är till sin nedre del av tegel, men både norr och söder om det senare framför gaveln byggda tornet är den översta delen av gaveln murad av gråsten. Tegelmuren under gråstenen är lagd i ett regelbundet munkförband. Eftersom den övre gråstensytan ligger i samma plan som den undre tegelytan måste ett byte av gråsten mot tegel ha skett som Rinne säger; gråstensytan måste ha huggits bort för att ersättas med tegel.

Helt bortsett från att en sådan borthuggning av en hård gråstensmur förefaller orimlig — en revetering skulle ha varit enklare — ger ett närmare studium av gråstensmuren i den gamla gavelns översta del ett annat resultat. Det som inte framgår av Rinnes uppmättningsritningar av det nämnda partiet och som han inte nämner, är att de två gråstenspartierna ligger i nivå med det av gråsten byggda tornets översta del och att gråstenspartierna till hela sin höjd är murade i förband med gråstenstornet. Man kan också iakttaga, att samma slag av rödaktig granit finns i både gavelpartierna och tornet. Slutsatsen blir då, att gråstenspartierna i gaveln är yngre än den längre ned befintliga tegelytan. Med gråstenspartierna i gaveln har man helt enkelt förankrat det senare byggda gråstenstornet i det tidigare byggda långhuset. Den här iakttagelsen kan göras i gavelns båda ändar, både norr och söder om tornet. Här kan dessutom tilläggas, att den äldsta stenkyrkans östra gavel, av vilken delar har bevarats på kyrkans vind på gränsen mellan det äldsta långhuset och det senare byggda koret, är murad helt av tegel. Gråsten finns inte ens i kärnan. Detta är ett bevis så gott som något på att den äldsta stenkyrkan redan från början byggdes av tegel.

Också den gråstensmur som inne i kyrkan är synlig i den västra gaveln, bakom orgeln och ovanför det bortbrutna äldsta mittskeppsvalvet, är av allt att döma yngre än tegelmuren under valvprofilen. Rinne avbildar visserligen just det här partiet som ett exempel på den äldsta kyrkans gråstensmur, och han säger att man i det här fallet inte bytte gråstenen mot tegel emedan muren förblev osynlig efter mittskeppets välvning; den befann sig under yttertaket och sågs endast från vinden²². Muren kunde synas grundligt år 1978 i samband med att ställningar restes utmed hela väggen. Någon klar uppfattning om dess ålder nåddes inte, men dess förhållande till tegelmuren nedanför var dock sådant, att man snarast uppfattar den som yngre än teglet och alltså inte tvärtom. Det mest sannolika är att också denna mur är en del av gråstenstornet, som ovanför mittskeppets valv lades ovanpå långhusets gavelmur. Gråstenspartiet ligger på exakt samma nivå som de ovan beskrivna gråstensfragmenten på långhusgavelns utsida.

Ett av de för Rinne väsentligaste argumenten gick som nämnt ut på att också de inre väggytorna ursprungligen var av gråsten, men att gråstensytan efter välvningen hackades bort och utbyttes mot tegel ("harmaakivipinta on täällä kauttaaltaan poistettu ja korvattu tiiliseinällä").²³ Eftersom tegelförbandet just under valvkapporna är påfallande oregelbundet, innefattande betydligt flere kopptegel än vad som hör till ett munkförband, antog Rinne att detta utbyte genomfördes "grundligt" just närmast under valven ("perusteellista näyttää uusinta olleen seinien yläosissa heti holvien alapuolelta").²⁴ Då ett regelbundet munkförband på sina ställen kan ses i väggarna längre ned förblir det en gåta vad Rinne egentligen avser med att utbytet framför allt genomfördes närmast under valven. Överhuvud är det en främmande tanke att man i en hel välvd kyrka genomgående skulle ha huggit bort väggarnas gråstensytor för att mura tegel i stället.

Snarast förefaller det som om Rinne inte skulle ha varit på det klara med det allmänna förhållandet mellan väggytor, sköldbågar och valv. I samband med välvningen av den medeltida kungssalen och nunnekapellet på Åbo slott på 1950-talet undersöktes valven och sköldbågarna i ett antal medeltidskyrkor kring Åbo. Det visade sig, att man ofta kan se en skillnad i murningsättet mellan den egentliga väggytan och partiet närmast under valven, den egentliga sköldbågen. Detta torde bero på att väggarna murades till en viss höjd av det murmästarlag som byggde långhuset, medan sköldbågarnas slutliga form förverkligades av valvslagarna som ett första skede i dessas arbete. Därför kan man ofta se en skillnad i murningsättet mellan den egentliga väggen och murpartiet just under valven. Sköldbågen murades givetvis färdig innan valvslagningen inleddes.

I Åbo domkyrka är det rimligt att tolka skillnaden i murningsättet just på det här sättet. I ingen händelse kan man se murförbanden som ett bevismaterial för en teori, som är uppbyggd som en ren konstruktion. En annan sak är naturligtvis, att teglet endast utgör en skalmur, och att själva murkärnan består av natursten.

I den diskussion om Åbo domkyrkas äldsta skeden, som har förts under de senaste åren, har man helt förbisett, att Rinne daterade domkyrkan i anslutning till sin uppfattning om stadsplanens äldsta historia. Såväl i tredje delen av verket om Åbo domkyrka under medeltiden som på en karta, som år 1958 publicerades av Niilo Valonen, antar Rinne, att kvarteren kring domkyrkan tillkom redan i början av 1200-talet, medan den längre ned belägna, kring rådhusorget liggande delen bebyggdes kring 1250.²⁵ Numera vet man att handelsplatserna kring Östersjön genomgående fick sin karaktär av städer med gränder, kvarter och tomter betydligt senare än vad man trodde på Rinnes tid. De tyska köpmännen, som medförde stadsbegreppet med borgmästare och råd, fick betydelse för stadsbildningen först under

1200-talets senare hälft och på många orter först mot århundradets slut.²⁶

När det gäller Åbo torde det inte finnas någon anledning att tänka sig bebyggda kvarter kring domkyrkan förrän alldeles i slutet av 1200-talet. Stadsdelen kring rådhusstorget kan på goda grunder dateras till tiden efter branden år 1318, och den är troligen utlagd på 1320-talet.²⁷ Åbo stads äldsta bevarade sigill är från år 1309, och år 1324 nämns för första gången borgmästare, rådsherrar och rådsförsamling.²⁸ Också med tanke på detta förefaller ett stort långhusbygge på 1250-talet som en orimlig tanke, utan stöd i de verkliga förhållandena.

Slutresultatet av mitt resonemang blir, att biskopssätet år 1229 flyttades till Korois, troligen från Nousis. Kyrkan där uppfattades ända till slutet av århundradet som stiftets domkyrka; den nämns i påvliga bullor och i den begrovs biskoparna ända till 1280-talet. Först efter 1200-talets mitt byggdes den första kyrkan på Unikankare kulle, tydligen som en träkyrka med en liten sakristia av sten. I det här skedet hade kyrkan karaktären av ett kapell för de handelsmän som stannade i åstranden nedanför kullen och inte seglade ända upp till Korois. Sakristian förstörades i ett senare skede, troligen med tanke på det murade långhus, som byggdes med skalmurar av tegel och som kan ha påbörjats tidigast i slutet av 1270-talet, sedan det slutliga domkapitlet hade inrättats år 1276. Grundläggningen av långhuset innebar, att man började bygga en domkyrka.

Till detta långhus fogades något senare det utbyggda femsidiga koret. Detta präglades av former som hörde hemma i Mälardalen, och det bör därför sammanställas med biskop Johannes' tid i Åbo, 1286—90. Den slutliga välvningen efter förebilder i Reval genomfördes under Magnus I, som år 1291 valdes till biskop i den under byggnad varande domkyrkans sakristia. Den 17 juni 1300 invigdes kyrkan. Dagen därpå överfördes St Henriks ben under högtidliga former från Nousis till Åbo.

I sitt första skede byggdes domkyrkan utan torn. Det nuvarande västtornets nedersta av gråsten murade del torde ha tillkommit i början av 1300-talet. År 1318 brann kyrkan i samband med att novgoroderna härjade i Åbo. Därmed sattes punkt för kyrkans första byggnadsskeden.

Noter

¹ C. J. Gardberg, *Åbo stads historia från mitten av 1100-talet till år 1366*. Åbo 1973, s. 57 ff. — Ella Kivikoski ja C. J. Gardberg, *Turun kaupungin historia kivikaudesta vuoteen 1366*, Turku 1971, s. 147 ff. — I. Kronqvist, Die mittelalterliche Kirchenarchitektur in Finnland, *FFT XLVIII*, Helsinki 1948. — *Turun tuomiokapituli 1276—1976*, toimittanut Kauko Pirinen, Turku 1976. — Bo Lindberg, Åbo domkyrka intill 1318, *Åbo stads historiska museum, Årsskrift 1972—1973*, Turku 1975, s. 15 ff. — Juhani Rinne, *Turun tuomiokirkko keskiaikana I*. Turku 1941 — Jarl Gallèn, Studier i Åbo domkyrkas Svartbok, *HTfF 1978*, s. 286 ff. — Jarl Gallèn, När blev Åbo biskopsstift? *HTfF 1978*, s. 312 ff.

² Yrjö Koskinen *Suomen kansan historia*, kolmas painos, Helsinki 1933, s. 51. — O. A. Forström, *Suomen keskiajan historia*, Helsinki 1898, s. 89.

³ Rinne, a.a.

⁴ Jalmari Jaakkola, *Suomen varhaiskeskiaika*, Helsinki 1938, s. 159 f, 171 ff, 263. — Aulis Oja, *Keskiajan ja 1500-luvun Maaria*, Maarian pitäjän historia I, Turku 1944, s. 373 f. — Kronqvist a.a. — Kauko Pirinen, Suomen lähetysalueen kirkollinen järjestäminen, *FKHSH 56*, Helsinki 1955, s. 76 f. — Gardberg, a.a. — Pentti Koivunen, Koroisten keskiaikaiset rahalöydöt, *Turun kaupungin historiallinen museo, Vuosijulkaisu 1976*, Turku 1979, s. 57 ff.

⁵ Lindberg, a.a., s. 44

⁶ Gallèn, a. a., s. 312 ff

⁷ Gallèn, a.a., s. 310

⁸ Gallèn, a.a., s. 291 f

⁹ Gallèn, a.a., s. 310, 319

¹⁰ Gallèn, a.a., s. 319

¹¹ Gallèn, a.a., s. 319

¹² Gardberg, a.a., s. 73

¹³ Gallèn, a.a., s. 320 f

¹⁴ FMU I 201

¹⁵ Lindberg, a.a., s. 49

¹⁶ Erik Cinthio i *KLNM XIV*, sp. 671 f

¹⁷ Rinne, a.a., s. 132 ff

¹⁸ Lindberg, a.a., s. 62

¹⁹ Kronqvist, a.a., s. 36

²⁰ Rinne, a.a., s. 132 ff

²¹ Rinne, a.a., s. 133

²² Rinne, a.a., s. 104

²³ Rinne, a.a., s. 132

²⁴ Rinne, a.a., s. 132

²⁵ Juhani Rinne, *Turun tuomiokirkko keskiaikana III*, Turku 1952, s. 180 ff — Niilo Valonen, Två kartor av Juhani Rinne över det medeltida Åbo, *Åbo stads historiska museum, Årsskrift 1956—1957*, Åbo 1958, s. 110 ff

²⁶ Erik Lönnroth, *Från svensk medeltid*, Stockholm 1959, s. 51 f

²⁷ C. J. Gardberg, Den medeltida stadsplanen i Åbo, *Åbo stads historiska museum, Årsskrift 1968—1969*, Åbo 1969, s. 32 ff

²⁸ Reinh. Hausen, *Finlands medeltidssigill*, Helsingfors 1900, s. 28 och plansch XIX. — *REA 36*